

Ruimterecht

Ruimterecht en ruimtepolitiek: Een inleiding

Walter M THIEBAUT
bijzonder gasthoogleraar K.U.Leuven

I. Inleiding

1. Ruimterecht is een nieuwe tak van het Internationaal Recht. Dat is niet te verwonderen als men weet dat het eerste object, vervaardigd door mensen, er slechts in oktober 1957 in slaagde zich buiten de aardse atmosfeer te begeven. De lancering van Spoetnik door de Sovjetunie opende de weg naar de exploratie en de exploitatie van de ruimte.

Tot dat ogenblik was het niet mogelijk de ijzeren wet van de natuur te overwinnen die bepaalt dat elke massa een snelheid van 11,2 km per seconde moet ontwikkelen om aan de zwaartekracht van de aarde te ontsnappen. Er waren wel al auteurs zoals Jules Verne, die in zijn fictieroman “De la terre à la lune” uitvoerig beschreef hoe de mens de extra-atmosferische ruimte zou betreden, en er waren zelfs juristen die denkoefeningen publiceerden over het juridisch statuut van de ruimte. Emile Laude, een Belg, publiceerde in 1910 een artikel waarin hij het ontstaan van het ruimterecht (*le droit de l'espace*) voorspelde.

Waarschijnlijk werd hij tot nadenken genoopt door de geschriften van de Russische ingenieur Konstantin Tsiolkovsky, die in 1903 de menselijke expansie in de ruimte voorzag en terecht als de grondlegger van de ruimtevaart wordt erkend door zijn baanbrekend werk in rakettechnologie.

Andere juristen zoals Vladimir Mandl, die in 1932 de eerste monografie over ruimterecht schreef en Prof. A. Meyer, droegen hun steentje bij, maar het is toch in de Verenigde Naties dat het ruimterecht tot volle ontplooiing zou komen. Inderdaad: slechts een jaar na de lancering van Spoetnik adopteerde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 18 december 1958 een Resolutie waarin de nood voor inter-nationale samenwerking en voor het vreedzame gebruik van de ruimte werd bevestigd. Er werd ook een ad hoc comité opgericht met de taak de juridische problemen in kaart te brengen. Een jaar later werd dit comité een permanent orgaan van de Verenigde Naties: het UNCOPUOS, het Comité voor het vreedzame gebruik van de Ruimte. Dit comité heeft een juridisch en een technisch subcomité die de besluiten klaarmaken die jaarlijks door het voltallige comité voorgelegd worden aan de Algemene Raad van de VN, en die door consensus aanvaard worden.

Gebaseerd op het werk van dit comité slaagde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties erin om in december 1963 de “Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the exploration and use of Outer Space” aan te nemen. Deze Declaratie zou de basis vormen voor het eerste verdrag over het vreedzame gebruik van de ruimte: “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies” van 1967, gekend als het Outer Space Treaty, of OST.

In deel III van deze uiteenzetting zal een kort overzicht gegeven worden van de evolutie naar een ruimtepolitiek in Europa, vanaf de beginperiode tot de adoptie van het Verdrag van Lissabon, en het gevolg daarvan op de relaties tussen het Europees Ruimteagentschap ESA en de Europese Unie.

II. Ruimterecht

§ 1. De internationale verdragen.

2. Twee elementen hebben een belangrijke invloed uitgeoefend in het ontstaan van het ruimterecht, of hebben in ieder geval bijgedragen tot de vorming ervan. Het eerste element was het International Geophysical Year dat duurde van juli 1957 tot december 1958 en dat tot doel had wetenschappers van de hele wereld samen te brengen en studies uit te voeren over geofysische fenomenen. Het betekende het einde van een lange periode in de koude oorlog waarin de wetenschappelijke uitwisseling tussen geleerden uit Oost en West onderbroken was. In het kader van deze oefening werden onder andere de Van Allen Belts, de straling Gordels rond de aarde, ontdekt. De lancering van Spoetnik was ook een bijdrage van de Sovjetunie tot dit International Geophysical Year.

Het tweede element is dat de technologieën die ontwikkeld werden in de koude oorlog vooral militaire initiatieven steunden. Na wereldoorlog twee stond er geen maat op het overwicht van de Amerikaanse luchtmacht die, indien nodig, vanuit haar basissen overal in de wereld bekwaam was, dank zij haar B 29 en B 52 bommenwerpers, het atoomwapen in te zetten. De Sovjetunie had geen vergelijkbare luchtmacht en was dan ook niet in staat het atoomwapen dat het zelf ontwikkeld had in 1953, ter bestemming te brengen. De Sovjetunie had al een lange traditie in het bouwen van raketten, maar sinds de komst van Kroestjov in 1956, werd alles ingezet om dit gebrek aan een volwaardige luchtmacht te compenseren met ballistische raketten, geïnspireerd door de bekende Duitse V2-raketten. De ontwikkeling van een intercontinentale raket was succesvol en moest enkel nog gevolgd worden door een succesvolle demonstratie: dit was ook een rol die Spoetnik vervulde.

De reactie van Amerika liet niet op zich wachten. Eind november 1957 werd een Senaatscommissie opgericht met het doel de hele situatie rond raketten en satellieten uit te klaren. De experts die kwamen getuigen voor de Senaatscommissie leverden uitstekend werk. Gesterkt door hun ontmoetingen met andere wetenschappers in het kader van het International Geophysical Year overtuigden zij het Congres ervan dat de ruimte er niet alleen was voor raketten en oorlogswapens. Zij openden de ogen voor de uitdagingen van het wetenschappelijk onderzoek, maar ook voor de mogelijke toepassing van de ruimte voor telecommunicatie en meteorologie, en voor het voordeel dat internationale samenwerking kon bijbrengen. Zij drongen dus aan op burgerlijke ruimteactiviteiten en internationale samenwerking, er intussen zorg voor dragend dat de Verenigde Staten de leider zouden worden op ruimtevaartgebied. Die redenering zou leiden tot de oprichting van NASA.

Ook de reactie van de VN was in die zin: de koude oorlog moest geweerd worden en de internationale samenwerking, zo vruchtbaar in het International Geophysical Year, moest de maatstaf worden in de exploratie en de exploitatie van de ruimte, in het belang van de hele mensheid. Dit werd duidelijk vermeld in Resolutie 1348 (XIII) van de Algemene Vergadering van 13 december 1958 over het vreedzame gebruik van de ruimte: “wishing to avoid the extension of the present national rivalries in this new field” en “considering that such (international) cooperation will promote mutual understanding and the strengthening of friendly relations among peoples.”

Er heerste een consensus tussen de verschillende actoren dat de exploratie en het onderzoek van de ruimte met al zijn potentiële voordelen op een andere leest moest geschoeid worden dan tot nu toe het geval was. Dat deze consensus er zo snel aankwam is waarschijnlijk ook te wijten aan het gemeenschapsgevoel dat er ontstaat bij mensen die hetzelfde doel nastreven. De ruimte was onontgonnen en zo weinig was erover geweten dat de minste samenwerking al een bron kon zijn van vooruitgang en kennis.

En zo komt het dat er snel overeenstemming werd bereikt. De Declaratie van 1963 en het Outer Space Treaty van 1967 hebben de grondvesten van het ruimterecht gelegd.

Wat zijn nu die grondvesten?

Volledig in lijn met wat voorafgaat, legt het OST de volgende principes vast:

1. Het onderzoek en het gebruik van de kosmische ruimte, met inbegrip van de maan en andere hemellichamen, vinden plaats in het belang van alle landen, ongeacht de graad van hun economische of wetenschappelijke ontwikkeling en gaan de hele mensheid aan. De ruimte is vrij voor onderzoek door alle landen en internationale samenwerking wordt op dit gebied bevorderd. (Art. I OST)

Artikel III van het OST voegt daar onmiddellijk aan toe, dat de Verdragspartijen hun activiteiten verrichten in overeenstemming met het volkenrecht, met inbegrip van het Handvest van de Verenigde Naties, in het belang van handhaving van de internationale vrede en veiligheid en de bevordering van samenwerking en begrip tussen de volkeren.

2. Het Artikel II van het OST bevat een hoofdbeginsel van het ruimterecht wanneer het verklaart dat de kosmische ruimte, met inbegrip van de maan en andere hemellichamen, niet vatbaar is voor toe-eigening door Staten door middel van soevereiniteitsaanspraken, gebruik of bezetting, of op enige andere wijze.

Dit Artikel belichaamt het grote verschil tussen het ruimterecht en het luchtrecht, waarbij in luchtrecht het soevereiniteitsprincipe aan de grondslag ligt en in ruimterecht soevereiniteitsaanspraken verbannen zijn. Hier is een opmerking op haar plaats. Het is inderdaad merkwaardig dat men er tot op heden nog niet in geslaagd is te bepalen waar de ruimte begint en het luchtruim eindigt, ondanks het feit dat het probleem sinds de jaren zestig menigmaal op de agenda van het UNCOPUOS gestaan heeft. Het antwoord op de vraag is natuurlijk belangrijk voor de afbakening van het toepassingsgebied van het luchtrecht enerzijds, en het toepassingsgebied van het ruimterecht anderzijds. Het juridische subcomité van UNCOPUOS heeft gewacht op de wetenschappelijke bevindingen van het technische subcomité, maar helaas is er geen wetenschappelijke oplossing gevonden. De dominerende theorieën zijn die van de functionele begrenzing, die uitgaat van het principe dat moet gekeken worden naar de functie van het object en het al dan niet gebruik van de luchtweerstand.

De tweede dominante redenering gaat ervan uit dat het beter is een grens conventioneel af te bakenen, gebaseerd op de wetenschappelijke bevindingen. Deze theorie legt de grens tussen 100 en 110 kilometer. Feit is dat er nog geen definitie bestaat, maar dat de discussie weer kan openbarsten als initiatieven zoals Virgin Galactic ruimtetoeristen een kijkje gaan laten nemen op 100 kilometer hoogte.

Wat het principe van de niet-toe-eigening betreft is het duidelijk dat de Staten die ruimteactiviteiten uitvoeren zich strikt aan deze regel houden. Het planten

van de Amerikaanse vlag op het maanoppervlak door de bemanning van Apollo 11 heeft nooit betekend dat de Verenigde Staten eigendomsaanspraken uitoefenden op de maan.

3. Artikel IV bepaalt dat de verdragspartijen zich ertoe verbinden geen voorwerpen in een baan om de aarde te brengen die kernwapens of andere wapens van massavernietiging vervoeren, zodanige wapens niet op hemellichamen te installeren, noch in de kosmische ruimte te stationeren.

Het valt op te merken dat het Artikel zich beperkt tot een verbod op nucleaire wapens en massavernietigingswapens. De term massavernietigingswapens is onduidelijk, maar deze tekst schijnt dan toch de mogelijkheid toe te laten voor een Staat om wapens in de ruimte te installeren conform aan het recht op zelfverdediging van elke Staat, zoals voorzien in het Handvest van de Verenigde Naties. Het Artikel herinnert er verder aan dat de maan en andere hemellichamen uitsluitend voor vreedzame doeleinden moeten gebruikt worden.

Het gebruik maken van militair personeel voor wetenschappelijk onderzoek of voor vreedzame doeleinden is dan wel toegestaan.

Maar wat betekent die term “vreedzame doeleinden”? Ook hierover werd er jarenlang gediscussieerd in het juridische subcomité en was de term voorwerp van verschillende interpretaties, waarbij sommigen vreedzaam interpreteerden als “niet-agressief” en anderen als “niet-militair”. De laatste jaren schijnt er zich een consensus te ontwikkelen ten gunste van “niet-agressief”.

4. Een volgend principe dat gesteld wordt in het OST-verdrag is dat ruimtevaarders beschouwd worden als afgezanten van de mensheid in de kosmische ruimte, en dus door iedereen beschermd of geholpen moeten worden in geval van nood. Dit Artikel V van het OST werd verder uitgewerkt in de “Overeenkomst betreffende de redding van ruimtevaarders, de terugkeer van ruimtevaarders en de teruggave van in de kosmische ruimte gebrachte voorwerpen” van 1968. Dit verdrag trekt de consequenties van het statuut van afgezant van de mensheid van astronauten, en regelt wat er moet gebeuren als de opvarenden van een ruimteschip een ongeval is overkomen, in moeilijkheden zijn, of een noodlanding hebben gemaakt in volle zee of in het rechtsgebied van een andere verdragspartner. De Staat die van dit feit op de hoogte is heeft een meldingsplicht aan de autoriteit die verantwoordelijk was voor de lancering en aan de Secretaris-generaal van de Verenigde Naties.

Indien astronauten geland zijn in het rechtsgebied van een andere verdragspartner of door hem gerecupereerd werden uit een andere plaats waar geen enkele Staat rechtsbevoegdheid heeft, dan is deze Staat verplicht de ruimtevaarders “onverwijld” terug te bezorgen aan de autoriteit verantwoordelijk voor de lancering. Ook de voorwerpen of samenstellende elementen van het ruimteschip moeten terugbezorgd worden aan die autoriteit, maar het verdrag voorziet hiervoor geen termijn. De kosten die worden gemaakt in deze procedure worden gedragen door de autoriteit die verantwoordelijk is voor de lancering.

5. Artikel VI van het OST bevat het principe van de internationale verantwoordelijkheid van Staten voor nationale activiteiten in de kosmische ruimte, ongeacht of deze activiteiten worden verricht door overheidsinstanties of door niet-gouvernementele lichamen. Dit Artikel laat dus privé-activiteiten in de ruimte toe, maar verplicht de Staat op deze activiteiten voortdurend toezicht te hou-

den. Wanneer een internationale organisatie, zoals het Europees Ruimteagentschap ESA, ruimteactiviteiten ontwikkelt, zijn zowel de organisatie als haar lidstaten ervoor verantwoordelijk dat in overeenstemming met het verdrag wordt gehandeld. Het is evident dat door de enorme toename van privé-activiteiten het onmogelijk geworden is voor een Staat permanent toezicht uit te oefenen op deze activiteiten zonder een aangepaste wetgeving. In België regelt de wet van 17 september 2005 de relaties van de Belgische Staat met zijn onderdanen die ruimteactiviteiten uitoefenen. De wet onderwerpt zulke activiteiten aan een voorafgaandelijke toelating, en voorziet het recht van de Staat om verhaal uit te oefenen tegen private entiteiten of hun verzekeraar in geval van internationale verantwoordelijkheid voor schade, toegebracht door deze activiteiten.

6. De aansprakelijkheid is het logische gevolg van de verantwoordelijkheid. In Artikel VII van het OST wordt bepaald dat elke Staat die partij is bij het verdrag, en die een voorwerp lanceert of doet lanceren in de kosmische ruimte, internationaal aansprakelijk is voor de schade die door dit voorwerp toegebracht wordt. Deze bepaling werd gedetailleerd uitgewerkt in de “Overeenkomst betreffende de Internationale Aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door Ruimtevoorwerpen” van 1972. Artikel I van deze Conventie geeft enkele definities die voor het ruimterecht belangrijk zijn. Zo wordt “schade” bepaald als: overlijden, lichamelijk letsel of andere aantastingen van de gezondheid, verlies van of schade aan eigendommen van Staten of personen, of eigendommen van internationale intergouvernementele organisaties.

Hoewel in principe enkel directe schade in het bereik van dit Artikel voorzien is, en geen gevolgschade, laat het Artikel XII toch toe dat het internationale recht en de beginselen van recht en billijkheid in acht worden genomen, teneinde te voorzien in een zodanig herstel van de schade, dat de eisende partij wordt hersteld in de situatie die zou hebben bestaan indien de schade zich niet had voorgedaan. Een arbitrale commissie zou bijvoorbeeld van dit Artikel kunnen gebruik maken om rekening te houden met het plaatselijke juridisch regime van de Staat waar de schade opgelopen werd.

Artikel I geeft ook een definitie van de term “lancerende Staat”. Een lancerende Staat is inderdaad niet alleen de Staat die een ruimtevoorwerp lanceert, maar ook de Staat die doet lanceren en ook de Staat vanaf wiens grondgebied of installaties een ruimtevoorwerp wordt gelanceerd. Er zijn dus potentieel vier mogelijke lanceerstaten. De term “lancering” houdt tevens de ‘poging tot lancering’ in.

Het Artikel I eindigt ook met een laconieke definitie van de term “ruimtevoorwerp”: tevens de samenstellende delen van ruimtevoorwerpen, evenals zijn drager of delen daarvan.

De Conventie voorziet ook dat als twee of meer Staten als lanceerstaten beschouwd worden, deze Staten hoofdelijk aansprakelijk gesteld worden voor de vergoeding van de opgelopen schade. Een benadeelde Staat hoeft maar één lancerende Staat te dagvaarden voor de totale opgelopen schade. De schadevergoeding komt ten laste van de lancerende Staten naargelang van de mate waarin ze schuld hadden. Indien niet kan worden vastgesteld in welke mate elk van deze Staten schuld had, komt de schadevergoeding voor gelijke delen te hunnen laste. Het is ook evident dat lancerende Staten onder elkaar overeenkomsten kunnen sluiten betreffende de onderlinge verdeling van de financiële

verplichtingen waarvoor zij hoofdelijk aansprakelijk zijn.. Dit hangt af van de graad van betrokkenheid van elke lancerende Staat bij de lancering. Het duidelijkste voorbeeld is dat van de betrekkingen tussen Rusland en Kazakstan.

De lanceerbasis van Rusland in Baikonour ligt nu in de onafhankelijke Staat Kazakstan, met het gevolg dat volgens de Aansprakelijkheidsconventie ook Kazakstan als lancerende Staat aansprakelijk kan gesteld worden voor eventuele schadeclaims, hoewel het geen andere betrokkenheid met de lanceringen heeft. Een akkoord tussen Rusland en Kazakstan ontheft Kazakstan van bijdrage tot vergoeding van dusdanige claims.

De Conventie betreffende internationale aansprakelijkheid maakt een duidelijk onderscheid tussen de gebieden waar schade kan gebeuren en onderwerpt deze gebieden aan een verschillend juridisch regime. Voor schade toegebracht op aarde of aan een luchtvaartuig in vlucht geldt de absolute aansprakelijkheid van de lancerende Staat voor de betaling van de vergoeding van de opgelopen schade. Echter, in geval van schade elders dan op de aarde aan een ruimtevoorwerp van een Staat, of aan personen of eigendommen aan boord van een zodanig ruimtetuig, toegebracht door een ruimtevoorwerp van een andere lancerende Staat, is laatstgenoemde Staat slechts aansprakelijk indien de schade te wijten is aan zijn schuld of aan de schuld van personen waarvoor hij aansprakelijk is.

Onder het regime van de absolute aansprakelijkheid zijn lancerende Staten dus volledig aansprakelijk enkel uit hoofde van het feit dat zij ruimteactiviteiten uitoefenen. Die aansprakelijkheid is ook niet gelimiteerd: alle schade moet vergoed worden. Er is dus ook geen sprake van het invoeren van 'force majeure'.

Er is maar één uitzondering voorzien op het beginsel van absolute aansprakelijkheid, en dat is in het geval een lancerende Staat kan aantonen dat de schade geheel of gedeeltelijk is veroorzaakt door grove schuld of door een handeling of nalatigheid met het opzet schade te veroorzaken van de zijde van de eisende Staat, of van natuurlijke of rechtspersonen die hij vertegenwoordigt.

Omdat het hier gaat over internationale aansprakelijkheid, voorziet de Conventie ook dat zij niet van toepassing is op schade door een ruimtevoorwerp van een lancerende Staat aan onderdanen van die Staat, of aan onderdanen van andere Staten die meegewerkt hebben aan het functioneren van het ruimtevoorwerp, vanaf het tijdstip van zijn lancering of op elk ogenblik daarna tot aan het tijdstip van landing, of zij uitgenodigd waren de lancering of de landing bij te wonen.

Voor deze personen zijn er voldoende nationale rechtsmiddelen aanwezig om vergoeding van hun schade te verkrijgen.

De procedure voorzien in de Conventie voor het behandelen van een aanvraag tot schadevergoeding in geval van schade door een ruimtevoorwerp, kan als volgt samengevat worden:

a) een eis tot schadevergoeding wordt langs diplomatieke weg bij de lancerende Staat ingediend. Er moet opgemerkt worden dat het krachtens dit verdrag niet nodig is dat alle nationale rechtsmiddelen die ter beschikking staan van de eisende partij reeds zijn uitgeput.

b) de eis moet bij de lancerende Staat worden ingediend binnen een termijn van een jaar, te rekenen van de datum van ontstaan van de schade of van de identificatie van de aansprakelijke lancerende Staat.

c) indien er geen oplossing komt langs diplomatieke weg na een jaar, wordt de eis, op aanvraag van één van de partijen, voorgelegd aan een schaderegelingscomité.

d) dit comité bestaat uit drie rechters, één benoemd door de eisende partij, één door de lancerende Staat en de derde, die het comité zal voorzitten, door beide partijen. Indien er geen akkoord is over deze derde rechter kan de Secretaris-generaal van de VN deze rechter benoemen. Er bestaat in bepaalde omstandigheden ook de mogelijkheid dat een unieke rechter de zaak behandelt.

e) de beslissing van het comité is definitief en bindend, indien partijen dat zijn overeengekomen. Indien dit niet gebeurd is heeft de uitspraak van het comité de kracht van een aanbeveling die de partijen te goeder trouw in overweging dienen te nemen.

Een bekend voorbeeld waarin beroep gedaan werd op deze procedure was dat van de Sovjet Cosmos 954, die op 24 januari 1978 in Canada neerstortte met een nucleaire aandrijvingmotor aan boord. Uiteindelijk werd de zaak geregeld langs diplomatieke weg en niet door een schaderegelingscomité.

7. Indien men Staten wil aansprakelijk stellen voor schade moet men hen ook kunnen identificeren. Artikel VIII van het OST brengt de registratie van ruimtevoorwerpen te berde en de “Overeenkomst betreffende de Inschrijving van Voorwerpen die in de Kosmische ruimte worden gelanceerd” van 1975 regelt deze procedure. Het eerste artikel van deze Conventie voegt een nieuwe definitie toe door te stellen dat de uitdrukking “Staat van inschrijving” de lancerende Staat is op wiens register een ruimtevoorwerp is ingeschreven.

Elke lancerende Staat is dus verplicht een register te houden. De inhoud van ieder register en de wijze waarop het wordt bijgehouden, worden door de betrokken Staat van inschrijving bepaald. De Staat van inschrijving moet aan de Secretaris-generaal van de VN zo spoedig mogelijk een minimum aantal inlichtingen verschaffen die worden opgenomen in het register van de VN, dat voor iedereen toegankelijk is.

De inlichtingen die in het Artikel IV van de Conventie vastgelegd zijn:

- a) de naam van de lancerende Staat
- b) het passend kengetal of het inschrijvingsnummer van het ruimtevoorwerp
- c) de lanceerdatum en het grondgebied of de plaats van lancering.
- d) de voornaamste parameters van de omloopbaan
- e) de algemene functie van het ruimtevoorwerp

Deze conventie is ook van toepassing op internationale organisaties die ruimteactiviteiten ontwikkelen en die de Conventie onderschreven hebben. Voorwaarde is wel dat een meerderheid van de lidstaten van de organisatie het verdrag ondertekend hebben. In Europa houdt het ruimteagentschap ESA er dus ook een register van lanceringen op na.

8. Het Artikel IX van het OST bepaalt dat de Staten die partij zijn tot het verdrag, de studie en het onderzoek van de ruimte uitvoeren op een wijze die schadelijke besmetting ervan en schadelijke gevolgen voor activiteiten van andere Staten vermijden. Het Artikel vormt ook de basis voor de samenwerking tussen Ruimtevaartnaties om pogingen te ondernemen om het ontstaan van

ruimteafval als gevolg van hun ruimteactiviteiten, tegen te gaan. Dit probleem vormt inderdaad een enorme bedreiging voor de ruimtevaart als men bedenkt dat er op dit ogenblik 19000 voorwerpen groter dan 10 centimeter, én miljoenen kleinere voorwerpen met snelheden tot 7,8 kilometer per seconde, in banen rond de aarde rondvliegen. Zij vormen dus een gevaar voor satellieten en ruimtestations, en storen ook het gezichtsveld van de telescopen op aarde.

9. In Artikelen X en XI van het OST worden maatregelen voorgesteld die ertoe moeten bijdragen het vreedzame gebruik van de ruimte te stimuleren door internationale samenwerking, een idee dat een grondbeginsel vormt van het OST. Zo worden wederzijdse uitnodigingen voor het bijwonen van lanceringen en het publiek verspreiden van wetenschappelijke informatie over de ruimteactiviteiten, aangemoedigd.

10. De promotie van internationale samenwerking en het vreedzame gebruik van de ruimte vormen ook de achtergrond voor het Artikel XII van OST door transparantie in de activiteiten op de maan en andere hemellichamen te voorzien. Daarom staan alle stations, installaties, materieel en ruimtevaartuigen, op basis van wederkerigheid, open voor vertegenwoordigers van andere Staten die partij zijn tot het verdrag. Dit bezoekrecht is natuurlijk onderworpen aan een voorafgaande tijdige waarschuwing om veiligheidsredenen, en om de normale werking van de installatie niet te verstoren.

In het laatste verdrag dat in de schoot van de Verenigde Naties goedgekeurd werd: de “Overeenkomst ter Regeling van de Activiteiten van Staten op de Maan en andere Hemellichamen” van 1979, wordt verder ingegaan op dit Artikel. Het verdrag benadrukt opnieuw het belang van het naleven van het internationaal recht, in het bijzonder het Handvest van de Verenigde Naties, de handhaving van de internationale vrede en veiligheid en het bevorderen van de internationale samenwerking. Het is dan ook niet te verwonderen dat Artikel 3 bepaalt dat de maan enkel kan gebruikt worden voor vreedame doeleinden en dat er geen kernwapens of wapens van massavernietiging op of rond de maan geplaatst mogen worden. Ook de vestiging van militaire bases, installaties en versterkingen, het beproeven van wapens van welke aard ook en het houden van militaire manoeuvres op de maan zijn verboden. Het gebruikmaken van militair personeel voor wetenschappelijk onderzoek of enig ander vreedzaam doel is echter niet verboden.

Het maanverdrag herinnert er ook aan dat er geen eigendomsrechten kunnen uitgeoefend worden over de maan en haar natuurlijke rijkdommen door Staten, door inter-nationale of nationale rechtspersonen, of door natuurlijke personen. Er wordt ook voorgesteld in Artikel 11.5 dat de Staten zich verbinden om een internationaal regime voor de maan in te stellen. De belangrijkste doeleinden van dit regime omvatten de ordelijke en veilige exploitatie van de natuurlijke rijkdommen van de maan, alsook het verstandige beheer en de uitbreiding van de mogelijkheden voor het gebruik ervan. Verder moet een billijk aandeel gewaarborgd zijn voor alle Staten die partij zijn bij de overeenkomst in de voordelen die deze rijkdommen opleveren, waarbij met de belangen en behoeften van ontwikkelingslanden, evenals met de inspanningen van de landen die, direct of indirect hebben bijgedragen tot het onderzoek van de maan, rekening wordt gehouden.

Dit maanverdrag bevat een aantal elementen waarover onenigheid bestond bij de grote ruimtenaties: de Verenigde Staten en de Sovjetunie, waaronder dit internationale regime en de aard van de exploitatie van de natuurlijke rijkdommen. Deze twee Staten zijn daarom niet overgegaan tot de ondertekening van het maanverdrag. Hoewel het verdrag in werking is getreden hangt er toch een schaduw over de waarde ervan, vooral omdat vele bondgenoten van beide grootmachten hun voorbeeld volgden. De huidige opleving van de belangstelling van ruimteorganisaties om naar de maan terug te keren als een waarschijnlijke tussenstap in de exploratie van de planeet Mars, noopt hen om ook de relevantie van het maanverdrag te evalueren. In UNCOPUOS zijn er al gesprekken in die zin aangevat.

§ 2. Andere bronnen van het ruimterecht.

3. Het is niet mogelijk in deze korte inleiding over ruimterecht dieper in te gaan op de andere bronnen van dit recht, maar het lijkt geen twijfel dat de klassieke bronnen van internationaal recht ook op het ruimterecht van toepassing zijn.

De Algemene Raad van de Verenigde Naties heeft een aantal resoluties die van belang zijn voor het gebruik van de ruimte aangenomen, die voortgesproken zijn uit de werkzaamheden van UNCOPUOS, maar ook van de Ontwapeningsconferentie. Deze resoluties hebben geen bindende waarde, maar formuleren wel praktijken die aanvaard worden door de meerderheid van de Ruimtestaten, en die de basis kunnen leggen van een gewoonterecht.

Hier wil ik enkel de aandacht vestigen op de Resolutie van december 1986 over de Principes van Teledetectie (Principles Relating to Remote Sensing of the Earth from Outer Space). Deze resolutie geeft een aantal definities uit het domein van de teledetectie, zoals de definitie van de verschillende soorten gegevens, die nu algemeen gebruikt worden in de Overeenkomsten tot uitwisseling van “remote sensing data” tussen verschillende landen. In de resolutie wordt ook het recht erkend van elke Staat op de gegevens over zijn grondgebied, op basis van non-discriminatie en tegen redelijke prijs, en wordt opnieuw internationale samenwerking gepromoot.

Een andere belangrijke bron van het ruimterecht ligt natuurlijk in de werking van de ITU en van de verschillende ruimteorganisaties van de verschillende landen.

In de samenwerking van deze organisaties wordt ruimterecht gecreëerd of toegepast. Het grote voorbeeld dat hier moet aangehaald worden is de internationale samenwerking in het internationale ruimtestation ISS.

De verschillende juridische elementen die deze samenwerking regelen zijn eerst en vooral: het Internationaal Intergouvernementeel Akkoord. Dit Akkoord werd ondertekend in Washington in 1998 door de Verenigde Staten, Rusland, Japan, Canada en 11 Europese Staten.

Dit Akkoord op het niveau van Regeringen vormt de basis voor de gedetailleerde akkoorden die door Nasa afgesloten werden op het niveau van de ruimteagentschappen. NASA heeft dus met ESA een Memorandum van samenwerking (Memorandum of Understanding, of MOU) afgesloten waarin regelingen

voorzien zijn voor Intellectuele eigendom, voor gebruiksrechten, voor de uitwisseling van gegevens en goederen, voor jurisdictie enz.

Verder werd er ook een gedragscode ontwikkeld voor de astronauten, de ‘Code of Conduct’, die de taken en de gezagsstructuur aan boord van het ISS regelen. De complexiteit van internationale samenwerking in de kosmische ruimte vereist het creëren en aanvaarden van juridische regels die aangepast zijn aan de specificiteit van deze omgeving en die enkel maar door een globale consensus kunnen tot stand komen.

III. Ruimtepolitiek

4. De activiteiten in de kosmische ruimte worden bepaald door technologische en financiële mogelijkheden maar ook door de politieke strategie van Staten.

In dit hoofdstuk zal de vorming van de Europese ruimtestrategie besproken worden. Het is duidelijk dat een competitief ruimteprogramma in Europa niet door één land kan uitgevoerd worden en dat daarom Europese samenwerking geboden is. De klassieke juridische vorm voor internationale samenwerking ligt in de oprichting van een inter-gouvernementele organisatie, waarbij de lidstaten angstvallig elke overdracht van soevereiniteit vermijden. Dit gegeven verklaart waarom besluitvorming in dergelijke organisaties vaak zeer moeilijk blijkt. Dit is niet het geval in nationale Staten.

In de Verenigde Staten werd bijvoorbeeld snel en efficiënt gereageerd op de lancering van Spoenik in oktober 1957. Reeds in februari 1958 werd er in de Senaat een ad hoc comité opgericht onder het voorzitterschap van de latere president Lyndon B Johnson, dat zou leiden tot de stichting van Nasa in oktober 1958.

Het ad hoc comité bedacht een structuur gebaseerd op twee pijlers, met de bedoeling een globale ruimtepolitiek en ruimteprogramma te bewerkstelligen. De eerste pijler werd gebouwd rond een samenwerking tussen Nasa en DOD (Department of Defense), waarin routinecoördinatie, informatie-uitwisseling en gemeenschappelijk gebruik van de middelen verzekerd werden. Een tweede pijler werd opgebouwd op het niveau van de President, die verantwoordelijk werd voor de bepaling van de globale politiek, en gesteund werd door een nationale ruimteraad waarin alle verschillende verantwoordelijke instellingen vertegenwoordigd waren.

Dit systeem, dat met een minieme wijziging nog altijd geldig is vandaag, verzekert een duidelijke omlijning van de opdrachten van Nasa en DOD en legt de ultieme verantwoordelijkheid voor de nationale ruimtepolitiek bij de President. Hoe werd dit in Europa geregeld en wat is het antwoord op de vraag: ‘wie bepaalt het beleid en de ruimtepolitiek in Europa?’ In het begin van de jaren zestig werd wel een rapport gemaakt voor de Raad van Europa door een zekere Mijnheer Price, dat de oprichting bepleitte van een Europees Ruimteagentschap met vergelijkbare bevoegdheden als Nasa, maar toch ging men in Europa een andere weg op.

Er werden inderdaad twee Organisaties opgericht: ELDO, de Europese Organisatie voor het ontwikkelen van lanceerders, en ESRO, de Europese Organisatie voor Ruimteonderzoek.

De stichtingsgeschiedenis van ELDO houdt nauw verband met de inleiding van deze uiteenzetting. De lancering van Spoetnik 1 luidde immers ook het einde in van de Engelse militaire raket Blue Streak. Deze raketten werden voortgestuwd door vloeibare brandstof, terwijl de Sovjets voor hun lanceerders vaste brandstof gebruikten. Het voordeel van deze laatsten is dat zij volledig operationeel klaar staan voor gebruik, terwijl de eersten maar gevuld kunnen worden met brandstof op het ogenblik van de lancering. In geval van een aanval had Blue Streak 15 minuten nodig om de brandstof te laden: veel te lang dus om een mogelijke Sovjetaanval af te slaan en dus werd het militaire programma afgevoerd.

In tegenstelling tot 1957, het jaar waarin het Verenigd Koninkrijk weigerde deel te nemen aan de Europese Economische Gemeenschap en Euratom, werd in het begin van de jaren 60 in het Verenigd Koninkrijk een politiek gevoerd van toenadering tot Europa. Er werd een aanvraag ingediend om aan te sluiten bij de Europese Gemeenschap, vraag die in 1963 op een veto stootte van Generaal De Gaulle. Deze weigering was echter geen reden om andere toenaderingspogingen te beletten. En zo kwam het dat het Verenigd Koninkrijk zijn militaire Blue Streak aanbood als een bijdrage tot een civiel Europees project van een lanceerder voor vreedzame doeleinden. Frankrijk was zeer geïnteresseerd in de technologie in het licht van de ontwikkeling van zijn eigen "Force de Frappe". Duitsland, dat als gevolg van Wereldoorlog II beperkingen opgelegd kreeg op militair gebied, kon zijn industrie betrekken in de bouw van een raketsysteem, en dit met het alibi van vreedzame doeleinden.

De ELDO conventie werd dus in 1962 getekend door deze landen en door België, Italië, Nederland en Australië, een Commonwealthland waar de lanceerbasis Woomera gelegen was. Ze trad in werking in februari 1964.

Het doel van ELDO was een raket te bouwen met drie elementen: een eerste trap: de Engelse Blue Streak, een tweede trap: de Franse Véronique en een derde trap, gebouwd door Duitsland. Deze aanpak was echter tot mislukken gedoemd. De manier waarop ELDO gestructureerd was liet niet toe dat deze Organisatie een degelijk management kon uitoefenen over de verschillende nationale elementen. Haar rol beperkte zich tot coördinatie en het doorsluizen van de financiering. Zelfs de contracten werden geplaatst door de nationale overheden. In november 1971 luidde de mislukking van vlucht F11 tot het virtuele einde van ELDO.

Hoe zat het dan met de Europese Organisatie voor Ruimteonderzoek ESRO?

Parallel met de besprekingen over de oprichting van ELDO hadden een aantal vooraanstaande wetenschapslui het plan opgevat om een organisatie te creëren die zich zou toeleggen op het wetenschappelijk onderzoek in de ruimte. Zij beperkten hun besprekingen angstvallig tot het wetenschappelijke aspect uit vrees door andere belangen in de hoek geduwd te worden. Zo geschiedde, en in 1962 werd ook de ESRO-conventie ondertekend door België, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland en Zweden. Deze laatste twee landen maakten geen deel uit van ELDO noch van de EEG. De ESRO-conventie trad in werking in maart 1964.

Men kan zeggen dat de samenwerking in ESRO een zeker succes had, maar de beperking tot het wetenschappelijk onderzoek, opgelegd in haar Conventie, zou ook voor ESRO problematisch worden. Inderdaad, Europa kon niet afwezig blijven uit de ontwikkeling van toepassingssatellieten op het gebied van meteorologie en telecommunicatie. Vooral in dit laatste gebied leken de toe-

komstperspectieven rooskleurig. Er moest dus een oplossing gevonden worden om ook Europa in deze markt te loodsen. Door een brede interpretatie van het Artikel 8 van de ESRO-conventie dat aan de Organisatie de mogelijkheid bood om op aanvraag van haar lidstaten projecten voor hen te beheren, werd de ontwikkeling van toepassingssatellieten aan ESRO toevertrouwd. Deze oplossing vereiste echter het afsluiten van akkoorden volgens de regels van het Internationaal Recht tussen ESRO als Internationale Organisatie en Lidstaten van ESRO. De werkmethode was niet efficiënt omdat deze Internationale Akkoorden in de lidstaten nog altijd het parlementaire ratificatieproces moesten doorlopen, wat dus tot vertraging en onzekerheden aanleiding kon geven.

Om het beeld van de Europese ruimte in de jaren 60 volledig te maken is het nodig kort een derde Organisatie te vernoemen, namelijk de CETS, de 'Conférence Européenne des Télécommunications'. Deze lichte politieke structuur werd opgericht om in de onderhandelingen over de oprichting van INTELSAT, Europa met één stem te laten spreken.

Het is duidelijk dat de manier waarop de Europese ruimtevaart georganiseerd was vroeg om een coördinatiemechanisme tussen alle Europese Staten, verantwoordelijk voor het bepalen van de prioriteiten en de te volgen politiek.

In december 1966 werd dan ook een vierde Organisatie opgericht: de Europese Ruimte Conferentie, ESC: een vergadering van de Ministers bevoegd voor ruimtevaart en van vertegenwoordigers van de lidstaten van ELDO, ESRO en CETS. In de ESC-vergadering in juli 67 werd bepaald dat voortaan alle belangrijke programmabeslissingen zouden genomen worden door de bevoegde Ministers in het kader van een Europese ruimtepolitiek op middellange en lange termijn.

Uiteindelijk leidde deze ingewikkelde structuur, samen met de mislukking van ELDO en de problematiek van ESRO in het begin van de jaren 70 tot een grote crisis in Europa. Die werd uiteindelijk opgelost door de oprichting van het Europees Ruimteagentschap ESA in 1975. België speelde een vooraanstaande rol in het tot stand komen van een consensus tussen de Europese staten, dankzij de Ministers Geens en Hanin die de voorbereidende conferenties in Brussel voorzaten.

Met ESA kwam er eindelijk één Europese Organisatie die alle ruimteactiviteiten op Europees niveau bundelde en die de verantwoordelijkheden van haar voorgangers ELDO, ESRO, CETS en ESC in zich opnam.

In de ESA-Conventie werd een ingenieus systeem gebouwd dat tegemoet kwam aan de verschillende verzuchtingen. De activiteiten van ESA werden ingedeeld in verplichte en facultatieve programma's. Het verplichte programma van ESA, waarin alle Lidstaten moeten samenwerken op basis van hun bruto nationaal product, omvat het wetenschappelijke programma en de algemene infrastructuur. Daarmee komt het tegemoet aan de wensen van de wetenschappers: de financiering van hun activiteiten is op die manier immers verzekerd.

Het facultatieve programma omvat alle andere programma's van ESA: de raket Ariane, het ruimtelaboratorium Spacelab, de toepassingssatellieten voor telecommunicatie en teledetectie, het internationale ruimtestation ISS etc. Aan deze programma's nemen enkel de geïnteresseerde staten deel, in principe op basis van hun bruto nationaal product, maar zij mogen ook een andere contributiesleutel vastleggen in functie van hun belangstelling voor een bepaald programma. Dat is de reden waarom Frankrijk 42 % investeert in Ariane, Duits-

land ongeveer hetzelfde bedrag spendeert in Spacelab of ISS, en het Verenigd Koninkrijk en Italië het grootste deel bijdragen aan toepassingsprogramma's. Het moet gezegd worden dat uit solidariteit met de andere lidstaten, elke lidstaat een deel tracht bij te dragen in het voorkeurprogramma van een andere lidstaat.

Deze facultatieve programma's zijn belangrijk omdat de industriële politiek, neergelegd in de ESA-Conventie, voorziet in de regel van de 'Fair Return' of 'Juste Retour'. Wat betekent dat? Het betekent dat elke lidstaat het volledige bedrag van zijn contributies aan ESA terug krijgt onder de vorm van contracten, na aftrek van de bijdrage tot de algemene kosten van ESA. De algemene kosten van ESA, waaronder de salarissen van het ESA personeel, bedragen nog geen 10 %, zodat elke lidstaat ongeveer 90 % van zijn investering in ESA terugziet. Deze politiek heeft ertoe bijgedragen dat er in elke lidstaat van ESA een ruimtevaartindustrie werd opgebouwd en dat Europa een competentie ontwikkeld heeft die het een volwaardige partner maakt van de grote ruimtevaartnaties.

Ook het probleem van de parlementaire ratificatie, dat zo problematisch was in het opstarten van nieuwe programma's in ESRO, werd opgelost in de ESA-Conventie. De Conventie voorzag een juridisch mechanisme waarbij de Raad van ESA de bevoegdheid had om te aanvaarden dat nieuwe programma's uitgevoerd werden in het kader van ESA. De ratificatie van de ESA-Conventie impliceerde de aanvaarding van die procedure. Elk facultatief programma wordt in ESA beheerd door een eigen comité van nationale vertegenwoordigers, de "Programme Board", die de volledige financiële en programmatische leiding heeft van dat programma. De Raad van ESA heeft daarin geen beslissingsrecht.

ESA is een echt succesverhaal. Het heeft ondertussen 18 lidstaten en enkele landen zitten in de wachtkamer.

Als onderzoek- en ontwikkelingsorganisatie die zelf niet bevoegd is commerciële of operationele activiteiten te ontwikkelen, lag ESA aan de basis van de oprichting van organisaties, belast met het operationeel uitbouwen van de ESA-activiteiten. De familie van Arianeraketten bijvoorbeeld, wordt ontwikkeld en getest door ESA, maar de commerciële uitbating werd toevertrouwd aan een privébedrijf: Arianespace. Eutelsat werd opgericht om de ESA-telecommunicatiesatellieten te exploiteren en Eumetsat doet hetzelfde met de weersatelliet Meteosat.

Op het gebied van wetenschappelijke satellieten is ESA koploper in bepaalde domeinen. Ook in de activiteiten in het internationale ruimtestation speelt ESA een belangrijke rol: denk maar aan onze landgenoot Frank De Winne, de eerste Europese Commandant van het ISS.

Maar wat is nu het antwoord op de vraag: Wie bepaalt het beleid en de ruimtepolitiek in Europa?

Het antwoord op deze vraag zou nu duidelijk moeten zijn. De ESA-Conventie stelt in haar Artikel II dat het doel van het Agentschap is: de samenwerking tussen de Europese Staten op het gebied van ruimteonderzoek en ruimtetechnologieën en hun toepassing, uitsluitend voor vreedzame doeleinden, door het uitwerken en ten uitvoer leggen van een Europees ruimtebeleid op lange termijn.

De politieke en strategische rol van de European Space Conference werd dus duidelijk overgedragen aan ESA.

ESA heeft zich in de mate van zijn mogelijkheden van deze taak gekweten, maar botste al snel op zijn beperkingen.

ESA is een klassieke intergouvernementele organisatie waar unanimiteit de regel is voor een aantal belangrijke beslissingen, waardoor nationale belangen soms een Europese oplossing in de weg staan.

Het ingenieuze mechanisme om programma's te starten zonder parlementaire ratificatie kon niet waarborgen dat de aanvaarding van een programma door de Raad ook de nodige financiering zou vinden bij de lidstaten. De ambitie om zelf een Ruimtependel te ontwikkelen bijvoorbeeld, namelijk het project Hermes, en zo de volledige autonomie in toegang tot de ruimte te waarborgen voor Europa, werd door gebrek aan financiering afgevoerd.

Deze beperkingen hebben de Directeur-generaal aangezet om toenadering te zoeken tot de Europese Gemeenschap, nu de Europese Unie. Ten tijde van de onderhandelingen in Brussel over de oprichting van ESA in 1972 en 1974 had ESA, uit beleefdheid, de Voorzitter van de Europese Commissie uitgenodigd als waarnemer aan de vergaderingen deel te nemen. Sindsdien was de Commissie aanwezig op alle ESA-Raden op ministerieel niveau.

In 1988 werd onder impuls van Commissievoorzitter Delors door de Europese Gemeenschap voor het eerst een document uitgebracht over de ruimtevaart in Europa, waaraan ESA zijn medewerking had verleend. Dit document was een communicatie van de Commissie aan het Europees Parlement over de toestand van de Europese Ruimtevaart genaamd: "De Europese Gemeenschap en de Ruimte: een coherente benadering". Daarin werd vastgesteld dat de Europese ruimtevaart, dankzij ESA in goede vorm was, maar de vinger werd ook hier gelegd op de cruciale vraag: Wie bepaalt het beleid en de ruimtepolitiek in Europa?

Een duidelijk antwoord werd niet gegeven maar deze belangrijke zin uit de communicatie geeft al een aanduiding: "Er ontbreekt in Europa op dit gebied een coherente globale politiek die technologische, industriële, commerciële, sociale, en zelfs defensiedimensies integreert." In andere woorden: ESA is een uitstekende technische organisatie maar als sectorale organisatie, enkel bevoegd voor ruimtevaart, heeft het niet de mogelijkheid een echte ruimtestrategie te ontwikkelen. Impliciet bevestigt de Commissie dat zijzelf die rol van politiek strateeg zou kunnen spelen, een visie die in ESA al een tijdje gedeeld werd.

Het probleem was echter dat de bestaande Verdragen van de Europese Gemeenschap geen algemene bevoegdheid op Ruimtevaartgebied verlenen, maar dat de ESA-Conventie dit wel doet. De verdragen van de Europese Gemeenschap voorzagen wel bevoegdheden in domeinen verwant met ruimtevaart zoals transport, onderzoek en milieu.

Na de publicatie van de Communicatie van 1988 vond een ontmoeting plaats tussen Commissievoorzitter Delors en de Directeur-generaal van ESA. Dit leidde tot een periode van intense samenwerking tussen de Commissie en ESA, die aanleiding gaf tot de publicatie van verdere Communicaties in 1992 en 1996, en een werkdocument over het belang van coördinatie tussen de EU en ESA in 1999.

Vandaag zijn de relaties tussen ESA en de Commissie neergelegd in een Raamakkoord dat in werking trad in 2004. Na voorbereidend werk in het kader van dit Raamakkoord, publiceerde de Commissie op 26 april een Europese Ruimtepolitiek in een nieuwe Communicatie, gericht aan de Raad en aan het

Europees Parlement. Op 22 mei 2007 werd deze Ruimtepolitiek door de Europese Raad geadopteerd.

Een eerste commentaar op dit document was dat deze politiek in feite de conclusies van de eerste Communicatie van 1988 hernam; namelijk dat de Europese Unie een leidende rol moet spelen als gebruiker en coördinator van de gebruikers, terwijl ESA zijn technische rol zou blijven vervullen. In de literatuur werd deze ruimtepolitiek dan ook niet beschouwd als een ware politiek, maar eerder als een intermediaire stap naar een echte politiek. Die zou bepaald worden op het ogenblik dat er een institutioneel kader zou bestaan voor een waar Europees ruimtebeleid.

Dit gebrek aan een ‘waarlijk bestuur’- in het Nederlands is dit woord niet zo alomtvattend als het Engelse woord ‘genuine governance’-, dit gebrek aan een genuine Space governance met een globale visie en een sterke strategie is de grote zwakte van Europa in vergelijking met de grote ruimtenaties. Er is echter hoop.

In de zoektocht naar een ware governance werd een nieuwe stap gezet in het Grondwettelijk Verdrag. Het is inderdaad in dit verdrag dat voor de eerste keer een algemene bevoegdheid wordt gegeven aan de Commissie om een Europese Ruimtepolitiek op te stellen. Dit verdrag werd echter weggestemd door Frankrijk en Nederland en vervangen door het verdrag van Lissabon dat in december 2009 in werking is getreden.

Het verdrag van Lissabon herneemt slechts gedeeltelijk de tekst van het Grondwettelijk Verdrag en verzwakt daardoor helaas de clause over de ruimtevaart, doordat het stelt dat naast de competentie van de EU, de nationale competenties op ruimtevaartgebied blijven bestaan: "In the areas of research, technological developments and Space, the Union shall have competence to carry out activities, in particular to define and implement programmes; however, the exercise of this competence shall not result in Member States being prevented from exercising theirs".

De toevoeging van deze clause draagt niet bij tot het definiëren van een Europese Ruimtepolitiek, de lidstaten behouden hun nationale en internationale beslissingsbevoegdheid, en beperken aldus de communautaire bevoegdheid. Het moet echter toegegeven worden dat het opnemen van de ruimtepolitiek in het verdrag een strategische en politieke dimensie bijvoegt die er vroeger niet was, en het is dus een stap vooruit. Ook het feit dat er in het Verdrag specifiek gewezen wordt op de gepaste samenwerking tussen de Commissie en ESA, zou er kunnen op wijzen dat de lidstaten zichzelf de tijd willen geven om het beste institutionele kader te creëren voor een echte ruimtepolitiek in Europa. De ESA Directeur-generaal heeft het jaar 2014 vooropgesteld als streefdatum voor de grote wijziging in het Europese Ruimtebestuur, de European Space Governance. Misschien komt er dan een duidelijk antwoord op de vraag: Wie bepaalt het beleid en de ruimtepolitiek in Europa?

Korte Bibliographie:

- LACHS, M. The law of Outer Space (1972)
- CHRISTOL, C.Q. The modern international law of Outer Space. (1982)

- DIEDERIKS-VERSCHOOR I.H.Ph. and V. KOPAL. An introduction to Space Law (2008)
- BOGAERT E.R.C. Aspects of space Law (1986)
- MADDERS K. A new Force at a new Frontier (1997)
- MADDERS, K.J., and THIEBAUT, W.M., “*Two Europes in one Space: The Evolution of Relations between the European Space Agency and the European Community in Space Affairs*”, Journal of Space Law, Vol. 20 (1992) 117-132.
- MADDERS, K.J., and THIEBAUT, W.M., “*ESA and the EC: A Coherent Approach*”, IISL, Proceedings of the 1992 International Institute for Space Law Colloquium (1993).
- THIEBAUT, W.M., WOUTERS, J., “*A black hole where European Space Policy should be*” op.ed., European Voice (2007)
- MADDERS, K.J., and THIEBAUT, W.M., “*Carpe diem: Europe must make a genuine space policy now*”, Space Policy, Vol. 23 (2007) 7–12.
- Florent MAZURELLE, Jan WOUTERS and Walter M. THIEBAUT, *The evolution of European Space Governance: policy, legal and institutional implications*. IORL 2009